

ОЛЕКСІЙ МИКОЛАЙОВИЧ БОГОЛЮБОВ (до сторіччя від дня народження)

25 березня 2011 року виповнюється 100 років від дня народження член-кореспондента НАН України, доктора технічних наук, професора Боголюбова Олексія Миколайовича.

О.М. Боголюбов увійшов в історію вітчизняної і світової науки не лише як видатний вчений, але як талановитий педагог, вихователь наукових кадрів, творець вітчизняної наукової школи з історії науки.

Олексій Миколайович народився 25 березня 1911 року в місті Ніжині Чернігівської області в сім'ї професора богослов'я. Його батьки – Микола Михайлович і Ольга Миколаївна виховали трьох видатних вчених – Миколу Миколайовича Боголюбова, академіка, великого математика і фізика-теоретика ХХ-го століття, Олексія Миколайовича Боголюбова, член-кореспондента НАН України, історика математики і механіки, Михайла Миколайовича Боголюбова, академіка РАН, фахівця зі східних мов.

Підготовкою Олексія, як і його старшого брата – Миколи, до вступу в гімназію займався батько (професор богослов'я Київського університету) і мати (вчителька музики), які навчили їх читати і писати, основам іноземних мов та прищепили не тільки глибоке розуміння музики, але й любов до праці, стійкості в складних життєвих обставинах.

У буремному 1918 році О.М. Боголюбов вступає до Першої Олександрівської київської гімназії, в якій провчився лише рік, оскільки її закрили. Наприкінці 1920-го року сім'я Боголюбових переїхала в село Велика Круча, що на Полтавщині, де батько Олексія – Микола Михайлович отримав парафію священника. Тут, у сільській семирічній школі О.М. Боголюбов закінчив п'ятий і шостий класи. Продовжити навчання йому випало через два роки, коли сім'я переїхала до Нижнього Новгороду, де у 1928 р. він закінчив середню школу.

Працювати О.М. Боголюбов почав одразу після закінчення середньої школи в 1928 році в учбовому господарстві Тимирязівської сільськогосподарській академії. Згодом він працював десятником на будівництві мосту через річку Ока, потім на Харківському заводі "Світло шахтаря",

в Українському відділенні Центрального інституту праці, тресті "Укртракторремонт" та інш.

О.М.Боголюбов декілька разів здавав іспити у вищі навчальні заклади, але не дивлячись на високу якість відповідей, його не зараховували студентом через походження. Лише в 1931 році О.М.Боголюбова прийняли на перший курс фізико-математичного факультету Харківського фізико-хіміко-математичного інституту – спадкоємця Харківського університету, де згодом він познайомився зі своєю майбутньою дружиною – Тамарою Василівною Морозовою. "За походження" майбутнього вченого двічі відраховували з університету, причому вдруге – на п'ятому курсі, але поновили завдяки допомозі академіка АН УРСР Миколи Митрофановича Крилова. Закінчивши без відриву від виробництва у 1936 році Харківський університет за фахом "механіка", Олексій Миколайович витримав вступні іспити до аспірантури Інституту математики і механіки при Харківському університеті, але його знову не прийняли. За порадою свого наукового керівника В.М. Майзеля він у 1938 році вступив на третій курс механічного факультету Харківського машинобудівельного інституту. Тоді ж він склав кандидатські іспити і написав дисертацію на тему "Синтез механізмів", яку не захистив за браком часу – в ці роки, з 1937 по 1941 рік він був організатором, керівником і вчителем в школі для іспанських дітей і, крім того, з 1939 року вів мовні курси для іспанців – політемігрантів евакуйованих до Радянського Союзу.

Під час окупації Харкова німцями О.М.Боголюбов до 1942 року ніде не працював. З 1942 по 1943 рік працював викладачем з німецької мови, згодом – секретарем управи в Старовірівському районі. Під час відступу німецьких військ перейшов лінію фронту, був заарештований і засуджений на 15 років каторжних робіт. Оскільки ніяких матеріалів проти О.М. Боголюбова знайти не могли, бо під час окупації він працював на людей і для людей, то його осудили за націоналізм – серед особистих речей був портрет Петлюри і жовто-блакитний прапорець.

О.М.Боголюбов потрапив до Норільська. Спочатку він працював на шахті в Кайеркані машиністом підіймальної машини, згодом його перевели до табору, що обслуговував будівництво великої збагачувальної фабрики в Норільську, де з 1945 по 1953 рік він працював переважно на інженерних посадах.

Після звільнення, у 1954 році Олексій Миколайович поїхав до Києва, але спочатку йому було відмовлено в проживанні і він біля року жив і працював головним механіком обласного будівельного тресту міста Чер-

каси. У 1955 році він все ж таки повернувся до Києва і почав працювати старшим, а потім головним інженером відділу устаткування Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти УРСР. З 1958 року працював викладачем, згодом професором Київського інженерно-будівельного інституту (нині *Київський національний університет будівництва і архітектури*), на кафедрі будівельних машин.

З 1962 року трудова діяльність Олексія Миколайовича пов'язана з Національною академією наук України, де він почав працювати старшим науковим співробітником відділу історії математики Інституту математики АН УРСР, куди остаточно повернувся вже в 1975 році (у 1963 – 1975 роках О.М. Боголюбов працював у секторі історії природознавства і техніки Інституту історії АН УРСР).

На початку 60-х років Олексій Миколайович розгорнув активну наукову діяльність з дослідження проблем історії механіки і математики. Його історико-наукова концепція полягала в необхідності розглядати історію науки в тісному взаємозв'язку з загальною історією, історією культури і розвитком економіки. У 1962 році він успішно захистив кандидатську дисертацію (науковий керівник – академік АН СРСР І.І. Артоблевський), а у 1965 році в Інституті механіки АН УРСР – докторську захистив (по монографії "Історія механіки машин" (1964)).

О.М. Боголюбов опублікував більш ніж 500 наукових праць з історії механіки і математики, серед яких загальновідомі фундаментальні праці "Історія механіки машин", "Історія вітчизняної математики" (організатор роботи, автор і співавтор багатьох статей), "Нариси з розвитку математики в СРСР", "Історія механіки в Росії", "Математики. Механіки", "Історія математичної освіти в СРСР", "Українська математична бібліографія", брошури – "Людина і машина", "Теорія машин і механізмів в історичному розвитку її ідей", "Роботи і маніпулятори", "Радянська школа механіки машин", серія біографій визначних вчених і інженерів. Перу Олексія Миколайовича також належить чудова книга "Н.Н.Боголюбов. Життя. Творчество", в якій зібрано цікаві, у багатьох випадках унікальні свідчення про життя його старшого брата – Миколи Миколайовича Боголюбова. У 2011 році ця книга перевидається українською мовою.

О.М. Боголюбов був науковцем і істориком наук широкого профілю – окремі його праці стосуються розвитку математичної освіти, філософських і методологічних питань механіки і математики, історії операційного числення, гідромеханіки, теорії пружності.

Володіючи багатьма іноземними мовами, О.М. Боголюбов вперше розпочав глибоке вивчення розвитку механіки машин і тим самим ввів у науковий розгляд великий, невідомий до того часу фактичний матеріал. Працюючи над архівними матеріалами, Олексій Миколайович виявив праці А.А. Бетанкура, написані ним в Росії. Іспанські вчені добре вивчили творчість А.А. Бетанкура в Іспанії і Франції, але його праці в Росії залишались маловідомими. О.М. Боголюбов першим відкрив ці сторінки історії іспанської культури. Разом з іспанським істориком науки Хосе-Антоніо Гарсія Дієго він досліджував і інші перетини іспанської і російської культури.

Науково-педагогічна діяльність Олексія Миколайовича нерозривно пов'язана з підготовкою наукових кадрів – під його керівництвом захищено 40 кандидатських і 8 докторських дисертацій. О.М.Боголюбов створив єдину в Україні наукову школу з історії математичних наук, майже три десятиріччя керував семінаром з історії математики і механіки в Інституті математики НАН України.

Вчений брав активну участь в роботі багатьох наукових рад, зокрема, "Філософські і соціальні проблеми науки і техніки", "Теорія машин і систем машин", "Теоретична і прикладна механіка", проводив значну просвітницьку діяльність як лектор товариства "Знання" та науково-організаційну і редакторську роботу, тим самим ставши відомим не лише на батьківщині, а й далеко за її межами.

Заслуги вченого відзначені медаллю імені О. Койре від Міжнародної академії історії науки, премією імені М.М. Крилова НАН України, його удостоєно звання почесного доктора Петербурзького університету шляхів сполучення, обрано член-кореспондентом АН УРСР (1969), удостоєно почесного звання "Заслужений діяч науки і техніки України" (2001). За видатний внесок у розвиток іспано-слов'янських культур і наукових зв'язків король Іспанії Хуан Карлос I нагородив О.М.Боголюбова командорським орденом "За громадянські заслуги".

Земний шлях Олексія Миколайовича Боголюбова завершився 1 листопада 2004 року.

Відзначаючи 100-річний ювілей Олексія Миколайовича Боголюбова, ми глибоко вшановуємо його, як громадянина України, який все життя самовіддано працював на благо рідної Вітчизни.

А.М. Самойленко